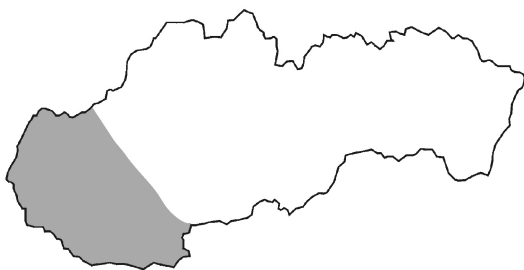

DOKLADY SEKUNDÁRNEHO NAVRŠOVANIA MOHÝL V STREDNEJ DOBE BRONZOVEJ V OBLASTI STREDNÉHO PODUNAJSKA¹

Pavol Bobek

Kľúčové slová: stredné Podunajsko, stredná doba bronzová, mohylové hroby, sekundárne navršovanie mohýl, Buková

Key words: central Danube region, middle Bronze Age, grave mounds, secondary embankments of tumuli, Buková

Evidence of secondary embankments of Tumuli in the middle Bronze Age in the Territory of the central Danube Region

The contribution focuses on evidence of secondary interferences in the tumuli of the middle Bronze Age tumulus cultures related to the burials in the central Danube region. Tumuli showing certain anomalies in their usually regular groundplans and/or profiles or interferences in their stone cores have been investigated in the wider territory of central Europe. We can distinguish two types of such interferences. First one is embanked material on the part of a tumulus above the secondary burial. Such tumuli appear in Buková, Čeložnica and Pitten. The second type is repeated addition of new layers above the secondary burial which caused enlargement of the tumulus. With regard to the bad condition of remains and insufficient documentation, they can be definitely proved only in Pitten. Both above mentioned types of tumulus embankment occur as early as the beginning of the middle Bronze Age in Pitten. As for the territory of Moravia and Slovakia, they can be observed in the late periods of the middle Bronze Age. Numerous analogies, mainly from the Czech Republic, suggest their frequent use in the whole territory of tumulus cultures and this habit continues in the late Bronze Age. Several burials in tumuli show planned pair deposits. Contemporarity or close chronological sequence of depositing of burials connected with adjustments of the embankment can thus represent a certain form of pair burials.

ÚVOD

Pochovávanie pod mohylovým násypom predstavuje v období strednej doby bronzovej v stredo-európskom priestore typický spôsob pochovávania. Z konštrukčného hľadiska je násyp nad hrobom v tomto období plne vyvinutý a jeho korene možno sledovať už od staršieho eneolitu. Až do začiatku obdobia mohylových kultúr predstavuje takáto forma úpravy hrobu v tomto priestore pomerne ojedinelý spôsob pochovávania (Stuchlík 2006, 131–134 s ďalšou literatúrou). K jeho najväčšiemu rozšíreniu dochádza prevažne v strednom a mladšom období strednej a počiatkoch mladšej doby bronzovej. V oblasti stredného Dunaja je z geografického hľadiska mohylové pochovávanie častejšie v jeho západnej časti, v priestore rozšírenia stredodunajskej mohylovej kultúry, resp. stredodunajskej skupiny mohylovej kultúry (Benkovský-Pivovarová 2015, 73–77) a v protolužickom vývoji (Stuchlík 2006, 153).

Uvedený príspevok nie je venovaný všetkým typom sekundárnych zásahov. Obmedzuje sa na tie, ktoré sa významnejšie podieľali na výslednom vzhľade mohýl a súviseli s pochovávaním. Prejavujú sa najmä v tvare, či už z hľadiska pôdorysu a/alebo profilu mohylového násypu, príp. v úpravách vnútornej kamennej konštrukcie. Zaznamenali ich viacerí bádatelia, ale zatiaľ im nebola venovaná väčšia pozornosť (Čujanová/Hofman 1992, 29, 30; Hampel/Kerchler/Benkovský-Pivovarová 1981, 86; Stuchlík 2006, 146). Zahĺbené sekundárne hroby a doklady vykrádania, či už z rituálneho alebo profánneho dôvodu,

¹ Príspevok vznikol v rámci grantového projektu 2/0091/16 agentúry VEGA.

predstavujú z hľadiska sekundárnych zásahov do istej miery samostatné skupiny, ktoré sa síce mohli podieľať na zmenách konštrukcie, ich prejavy sú však menej nápadné a týkajú sa skôr konkrétneho hrobu, než mohyly ako celku. Doklady ďalej popísaných pohrebných zvykov sú pomerne špecifické najmä pre mohylové kultúry strednej doby bronzovej a najstaršiu fázu mladšej doby bronzovej, avšak niektoré sa objavujú už v eneolite (*Pernička 1961*) a pravdepodobne môžeme rátať s ich širším geografickým a chronologickým rozšírením.

Rozpoznanie sekundárnych stavebných zásahov do konštrukcie mohyly je výrazne sťažené post-depozičnými procesmi, ktoré sa snáď najvýznamnejšou mierou prejavujú v zachovaní mohylového násypu. Výskumy relatívne málo poškodených a dobre zdokumentovaných mohylových násypov sa obmedzujú iba na niekoľko doposiaľ známych lokalít. Problematické je rozpoznanie takýchto zásahov v mohylách vybudovaných prevažne z hliny a až na jeden prípad z pohrebiska v Pittene (obr. 9: 1, 2) sa obmedzuje na mohyly s rôznym typom kamennej konštrukcie. V oblasti stredného Dunaja boli preskúmané mohyly zo strednej doby bronzovej s kamennou konštrukciou z viacerých lokalít, v dostatočnej miere sú však vypublikované iba niektoré.

Vzhľadom k nejednoznačnej terminológii primárnych a sekundárnych hrobov sa príspevok bude pridržovať upravenej terminológii, ktorú publikoval Q. *Bourgeois* (2013). Ako primárny hrob sú označené tie hroby, ktoré boli prekryté pôvodnou, primárnou mohylou. Za sekundárne centrálné hroby možno označiť tie, ktoré boli zahĺbené do telesa mohyly alebo uložené na povrchu pôvodnej mohyly a následne boli prekryté ďalšou vrstvou násypu v celom, alebo takmer celom rozsahu pôvodnej mohyly. Sekundárne hroby sú všetky ďalšie hroby zahĺbené v plášti mohyly, nezávisle od ich centrálnej alebo okrajovej polohy a nebola nad nimi viditeľne navršená ďalšia vrstva plášťa (*Bourgeois 2013*, 28–30). So zreteľom k odlišnému charakteru niektorých sekundárnych hrobov, nad ktorými bola nová vrstva plášťa navršená iba na časti mohyly, prípadne ich uloženie viditeľne zmenilo charakter násypu iba čiastočne, ich možno považovať za sekundárne hroby s parciálnou úpravou násypu.

Periodizácia a datovanie sa opiera o štvorstupňové delenie, aplikované väčšinou bádateľov (bližšie *Ožďáni 2015*, 132–135). Pri datovaní hrobov z pohrebiska v Pittene možno vychádzať z datovania bronzového inventára, ktorý spracovala Z. *Benkovsky-Pivoarová* (1982–1985) a J. *Blischke* (2002).

MOHYLOVÝ NÁSYP

Súčasný vzhľad mohýl je výsledkom dlhodobého procesu a ich pôvodná forma je viac či menej pozmenená. Na základe pozorovaní z dobre zachovaných a preskúmaných mohýl a s prihliadnutím k niektorým okolitým oblastiam, možno za prevažujúci tvar považovať kruhový pôdorys. Na pohrebisku v Pittene malo takýto pôdorys 57 % mohýl (s priemerom väčším ako 3 m), v Boroticiach a Bukovej pravdepodobne všetky preskúmané mohyly (údaje berú do úvahy odchýlku do 10 %). Početnú výnimku z kruhového pôdorysu tvorili na pohrebisku v Pittene malé mohyly do priemeru 3 m s prevažne detskými hrobmi, ktoré mali výrazne oválny až mierne kvadratický tvar (napr. *Hampf/Kerchler/Benkovsky-Pivoarová 1981*, tab. 51; 54; 75; 85). Často je ich pôdorys možné iba predpokladať a svojím charakterom predstavujú skôr kategóriu mohyliiek alebo malého násypu, kryjúceho kamennú skrinku s hrobom uloženým na úrovni terénu. Pohrebisko v Smoleniciach zostáva z pohľadu veľkosti, počtu a tvaru mohýl sporné. Na základe publikovaných metrických údajov a plánu pohrebiska sa zdá, že minimálne v prípade mohýl 6/72 a 12/72 boli pod jednu mohylu zahrnuté dve až tri samostatné, blízko stojace mohyly s kamennou konštrukciou (*Dušek 1980*, 341, 342, obr. 2). O čosi vyššie zastúpenie (63 %) kruhového pôdorysu mohýl strednej doby bronzovej bolo pozorované aj v západných Čechách (*Křišťuf/Švejar/Praumová 2011*, 115). Tieto údaje poukazujú na premyslený a zaužívaný spôsob výstavby mohýl na celom území rozšírenia mohylových kultúr v strednej Európe. Ostatné typy pôdorysov predstavujú väčšie či menšie odchýlky, často prechádzajúce do oválnej a značne pretiahnutej podoby. Takýto netradičný tvar je len v ojedinelých prípadoch možné pripísať postdepozičným procesom, častejšie je spôsobený sekundárnym pochovávaním a navršovaním mohyly, čo nepriamo svedčí aj o primárne pravidelnom a súdržnom násype.

K poznaniu vzhľadu násypu mohýl strednej doby bronzovej významne prispel výskum výnimočne dobre zachovaného mohylového pohrebiska v Pittene. Málo poškodené mohyly mali predpokladaný tvar guľového odseku. Zo starších výskumov v oblasti Čiech sú známe aj mohyly s kužeľovitým tvarom násypu (*Michálek 1999*, obr. 5; *Píř 1890–1892*), ktorých existencia sa nedá úplne vylúčiť ani v priestore stredného Dunaja.

Za súčasného stavu bádania sú problematické ďalšie analýzy, ktoré sú založené na veľkosti a tvare mohýl. Sťažuje to ich relatívne malý počet, metodika výskumov, poškodenie násypov antropogénnou činnosťou a v nemalej miere aj prítomnosť sekundárnych hrobov. Nezanedbateľnou prekážkou je aj spomínané zlé zachovanie kostrových pozostatkov, absencia antropologických analýz a v niektorých prípadoch aj hrobového inventára. Nejednoznačné uvádzanie metrických údajov o rozmeroch, príp. nedostatočná kresbová dokumentácia má nepriaznivý vplyv aj v prípade niektorých celkov, ktoré sú relatívne dobre zachované. Podľa doterajších výskumov možno aj na priestor stredného Dunaja aplikovať niektoré zistenia z oblasti západných Čiech, podľa ktorých veľkosť mohýl narastá s počtom sekundárnych hrobov, stále sa však objavujú početné výnimky v podobe veľkých mohýl s jedným hrobom a menších mohýl s viacerými hrobmi (*Krišťuf/Švejar/Praumová 2011, 125*).

POCHOVÁVANIE POD MOHYLAMI V STREDNEJ DOBE BRONZOVEJ

Mohyla býva spravidla vybudovaná ako násyp nad hlavným, primárnym hrobom (*Bourgeois 2013, 28*). Výnimkou v stredodunajskej skupine mohylovej kultúry však nie je ani uloženie viacerých, v niektorých prípadoch súčasných alebo chronologicky nepríliš vzdialených hrobov, ktorých poloha poukazuje na vzájomnú súvislosť. Časť mohýl s dvojicou hrobov z pohrebiska v Pittene a ojedinele aj na iných pohrebiskách, tak mohla byť od začiatku plánovaná pre dva primárne hroby (*Blischke 2002, 255; Sørensen/Rebay 2008, 163*). Rozpoznanie takejto situácie je na základe preskúmaných mohylových pohrebísk pre ich zlé zachovanie a nálezové okolnosti problematické. Zdá sa však, že zámerné párové ukladania hrobov do mohyly bol zvyk spoločný všetkým mohylovým kultúram strednej doby bronzovej, ktoré pochovali mŕtvych pod mohylami.

Plášť mohyly bol spravidla naďalej využívaný na sekundárne ukladanie hrobov. Dodatočné hroby boli najčastejšie uložené do násypu ešte počas strednej doby bronzovej, výnimkou však nie je ani ich využitie v mladších obdobiach. Najfrekventovanejšou formou uloženia sekundárneho hrobu bolo vyhlbenie hrobovej jamy do telesa mohyly. Tento spôsob pochovania sa do istej miery líšil od tradičného uloženia primárneho hrobu, ktorý bol obvykle situovaný na úrovni terénu a iba v ojedinelých prípadoch uložený nad alebo zahĺbený pod úroveň terénu.

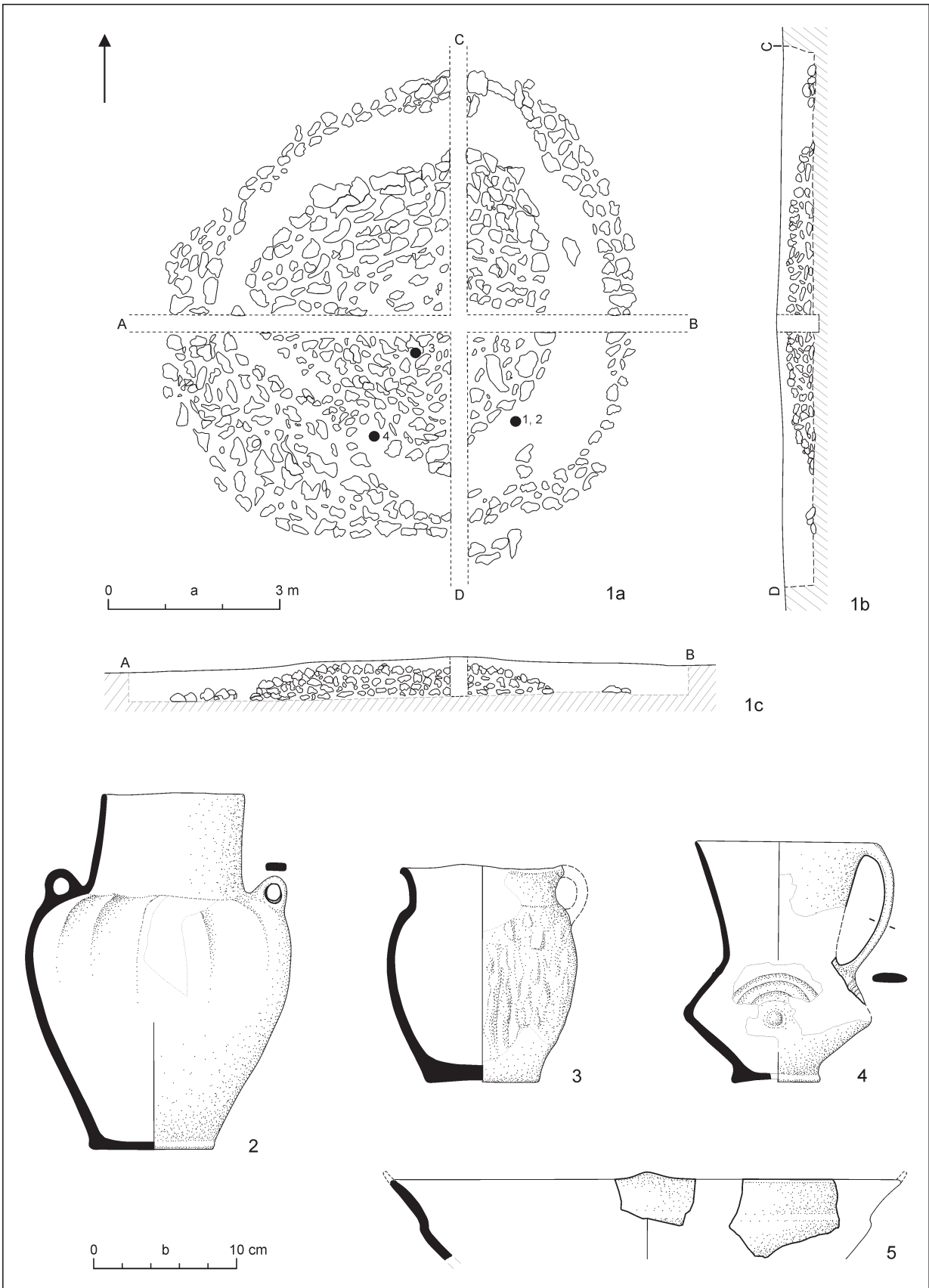
V prítomnosti a množstve sekundárnych hrobov je za súčasného stavu bádania problematické sledovať pravidelnosti alebo vývojové trendy. Objavujú sa mohyly s jedným až deviatimi sekundárnymi hrobmi, najčastejšie sa vyskytujú mohyly s dvoma a troma hrobmi. Poznanie presného počtu sekundárnych hrobov je sťažené pre všeobecne zlé zachovanie kostrových pozostatkov (*Stuchlík 2006, 163*). Na všetkých pohrebiskách sa objavujú sporné hrobové celky, z veľkej časti identifikovateľné iba na základe prítomnosti inventára umiestneného excentricky od naisto zachytených hrobových celkov, prípadne nevýrazných stôp po hrobovej jame.

SEKUNDÁRNE HROBY S PARCIÁLNOU ÚPRAVOU MOHYLY

V niektorých prípadoch vykazuje mohylový násyp viac či menej výrazné nepravidelnosti a konštrukčné anomálie. Často ide o výrazný odklon od pravidelného kruhového tvaru pôdorysu a/alebo nepravidelnosti v profile mohylového násypu. Odchýlky od obvyklého tvaru sa v prípade mohýl s kamenným jadrom a vncom dajú často pozorovať iba na deformácii pravidelného tvaru kamenného jadra, ktoré tvorilo centrálnu, základnú časť násypu.

Takáto úprava konštrukcie spočívala v pridávaní nového materiálu na násyp mohyly po pridání sekundárneho hrobu do plášťa. Výnimkou nie je ani uloženie na úrovni terénu, ktoré muselo byť sprevádzané pomerne rozsiahlym výkopom do plášťa. Pozorovanie takýchto anomálií v konštrukcii je priamo závislé od zachovania mohylových násypov a kvality dokumentácie. Vzhľadom k charakteru hlinených násypov, silne postihnutých eróziou a antropogénnou činnosťou, je možné tieto praktiky sledovať zväčša len na mohylách s kamennou konštrukciou v obmedzenom počte prípadov.

Lokality prezentované v katalógu sú zoradené abecedne a uvádzané spoločne s datovaním hrobových celkov a zhodnotením relevantných zásahov do mohylových násypov v takej miere, akej to dovoľuje publikovaná dokumentácia.

Obr. 1. Buková-Hrúdy. Mohyla II. 1a – pôdorys mohyly; 1b – profil J-S; 1c – profil Z-V; 2-5 – nálezy z mohyly II. Mierka: a – 1a-c; b – 2-5.

1. Buková, mohyla II

(obr. 1: 1a–c)²

Mohyla s priemerom 8,5–9 m bola situovaná v podmáčanom teréne mierne sa zvažujúcom na západ. Konštrukciu tvorilo kamenné jadro s priemerom 5,5 m a kamenný veniec so šírkou 0,25–1 m, tvorený jednou vrstvou kameňa ukladaného na úrovni pôvodného terénu. V strednej časti dosahoval násyp mohyly výšku 0,65 m. Počas výskumu sa nepodarilo odкрыť žiadne kostrové pozostatky. V juhozápadnej časti mohyly je výrazný kamenný zával, ktorý sa v profile Z-V a čiastočne aj S-J prejavuje deformáciou pravidelného tvaru násypu kamenného jadra (obr. 1a). Veľmi chudobný inventár pochádzajúci z mohyly sa obmedzuje na niekoľko fragmentov keramiky ležiacich na pôvodnej úrovni terénu, ktoré snád dokladajú pozíciu úplne strávených hrobov. Vzhľadom na veľkosť plochy, na ktorej sa počas výskumu našli, je veľmi nepravdepodobné, že by pochádzali z jedného hrobového celku. Indíciou pre polohu sekundárneho hrobu môžu byť aj oválne porušenia plochy kamennej konštrukcie v juhozápadnom a juhovýchodnom kvadrante (obr. 1: 1a). Podmáčanie mohyly viedlo k poškodeniu inventára a neumožňuje s istotou určiť presný počet sekundárnych hrobov.

Nálezy

1. Amfora (obr. 1: 2) s valcovitým hrdlom výrazne odsadeným od baňatého tela s najväčším vydutím v hornej tretine. Na pleciah sú umiestnené dve proti sebe ležiace široké pásikové ušká. Medzi nimi, oproti sebe, sú dva plastické, mierne hrotité výčnelky. Horná tretina tela zdobená širokými nevýraznými plastickými žliabkami. Výška 25,2 cm, priemer ústia 10 cm, priemer dna 8 cm.
2. Hrnec (obr. 1: 3) s nízkym prehnutým hrdlom odsadeným od baňatého, zdrsneného tela a jedným pásikovým uškom plynule vychádzajúcim z horného okraja, pripojeným k telu pod lomom hrdla. Výška 15 cm, priemer ústia 11,2 cm, priemer dna 7,7 cm.
3. Džbán (obr. 1: 4) s lievikovite roztvoreným hrdlom, jemne odsadeným od bikónického tela. Pásikové uško vychádza z okraja ústia a pripája sa k telu pod rozhraním hrdla a tela. Na vydutí sú štyri mierne dolu smerujúce vypnuliny, orámované trojicami podkovovitých žliabkov. Dno je plynule odsadené a prechádza do roztvorenej nízkej nôžky. Výška 16,7 cm, priemer ústia 12 cm, priemer dna 6 cm.
4. Črepy z misy (obr. 1: 5) s lievikovite roztvoreným ústím s lalokmi. Priemer ústia 36 cm.

Amfora 1 je pomerne rozšíreným tvarom s početnými variáciami v mladej a neskorej fáze stredodunajskej skupine mohylovej kultúry. Takmer identický nález pochádza zo sídliska v Habrovanoch na Morave (Wiegandová 1973, 254, 262, obr. 1: 2) a čiastočne analogickým tvarom je aj amfora z depotu z Kopčian, s uchami zdobenými pozdĺžnym ryhovaním a zužujúcim sa hrdlom, obe datované do stupňa BC/D (Pichlerová 1966, 67, 68, obr. 4: 3; 6: 4). Podobná amfora o čosi staršieho datovania so zužujúcim sa hrdlom pochádza zo Starej Hvězdlice (Palátová/Salaš 2002, 68, obr. 32: 7). Podobne datované sú viaceré tvary v rôznom prevedení (aj bez úch) známe zo sídliska vo Veselom (Bartík 1996, 212, 213, tab. 11: 5; 19: 1). Podľa J. Říhovského (1982, 19, 20) sa výzdoba so zvislým rebrovaním stráca na začiatku stupňa BC/D.

Typ hrncovitej nádoby 2 je známy zo Špačiniec (Pichlerová 1963, 107, obr. 2: 17) a Lozorna (Bartík/Elšček/Varsík 2013, 52, 55, tab. 38: 2). Z okolitých území sa objavuje v Blučine a Rajhrade (Říhovský 1982, 51, tab. 44: 12; 67: C2), v prevedení s plastickou lištou na lome hrdla a tela v Hippersdorfe (Willvonseder 1937, 172, 173, tab. 7: 2). Početnejšie zastúpenie tohto typu v rôznych variantoch je v Potisí, na pohrebiskách v Tiszafürede (Kovács 1975, tab. 1: 6/3, 4; 2: 10/2; 4: 44/1; 12: 136/1; 27: 285/2, 287/1, 291/1; 32: 349/1), Egyek-Szólóhegy (Kovács 1966, obr. 4: 3) alebo Emőd-Istvánmajor (Hellebrandt 2004, 192, obr. 4: 2). Hrnec predstavujú priebežný tvar, vyskytujúci sa počas celej strednej doby bronzovej. Uvedený typ s jedným uchom a zdrsneným telom možno na základe vyššie uvedených lokalít datovať do záveru strednej doby bronzovej a horizontu Blučina.

Fragmentárne zachovaný džbán 3 je typ rozšírený v početných variáciách. Analógia sa objavila v keramickom depote v Báhoni (Bartík 1991, 27, obr. 3: 4) a takmer identický džbánok pochádza zo sídliska vo Veselom (Bartík 1996, 202, 205, 212, tab. 24: 8). Podobný džbánok bez aplikácie podkovovitých žliabkov je známy aj z hrobu 7 zo Zohora (Studeníková 1978, 23, obr. 11: 1). Vývoj tohto typu vychádza zo starobronzových predlôh a jeho výskyt končí v stupni BC2 (Říhovský 1982, 16).

Črepy 4 pochádzajú z misy s lievikovite roztvoreným okrajom s lalokmi. Podobné tvary s vyvinutejším okrajom sa objavili v keramickom depote z Moravského Písku, datovaného do stupňa BD (Palátová/

² Mohylové pohrebisko v Bukovej bude publikované v spolupráci s vedúcim výskumu doc. PhDr. Antonom Točíkom, DrSc.

Salaš 2002, 17, tab. 6B: 5, 8; 7A: 8). Z územia Slovenska sú známe viaceré fragmenty podobnej profilácie bez jazykovitých výčnelkov, datovaných do horizontu Blučina z Lozorna (Bartík/Elschek/Varsik 2013, 55, tab. 7: 5), Veselého (Bartík 1996, 207, 208, tab. 14: 8) a raného stupňa popolnicových polí z Bratislavy-Rusoviec (Bartík 2004, 77, obr. 11: 6). Na Morave sa podobne tvarované okraje zhodného datovania objavili na lokalitách Blučina, Lednice, Strachotín a Tetčice (Říhovský 1982, 42, tab. 11: 6; 28: 3, 4, 7, 8; 46: 5; 66: 17, 18, 20, 27).

Na základe polohy nálezov a ich datovania možno zasadiť vznik mohyly do stupňa BC2 s primárnym hrobom pod kamenným jadrom v strede mohyly, ku ktorému bol neskôr pravdepodobne pridaný najmä jeden sekundárny hrob, pre ktorý bola upravená kamenná konštrukcia mohyly. Celkovo chudobný a zničený inventár neumožňuje konkrétne závery a v tomto prípade sa možno oprieť iba o výrazné rozšírenie kamenného jadra, ktoré dokladá dodatočnú úpravu konštrukcie mohyly pre sekundárny hrob (obr. 1: 1a, c). Nedá sa úplne vylúčiť, že bol spôsobený pokusom o vykradnutie hrobu, je to však málo pravdepodobné z dôvodu rozšírenie kamenného venca a jadra v juhozápadnej časti, ako aj prítomnosti vrstvy kameňa už od úrovne terénu, viditeľné najmä v profile Z-V (obr. 1: 1c). Za rovnako nepravdepodobné možno vzhľadom na veľkosť závalu považovať rozplavenie kamenného jadra.

2. Čeložnice, mohyla IIa–b

(obr. 2: 1, 2)

Tzv. dvojmohty preskúmal V. Hrubý (1949) a predstavuje pre obmedzený publikačný výstup problematický celok. Autor uvádza, že pôvodne mohlo ísť o dve samostatné mohyly (Hrubý 1949, 172). S touto poznámkou možno súhlasiť, keďže podobné prekrytie mohylových násypov sa objavilo napr. aj na pohrebisku v Pittene (Hampl/Kerchler/Benkovsky-Pivovarová 1981, tab. 36; 73; 74), Bošoviciach (Chleborád 1936–1937, 8) a známe je aj z lokality Vrhavěč (Čujanová-Jílková 1977, 81, obr. 13) v juhozápadných Čechách. Vzhľadom k spojitosti oboch celkov sú uvedené popisy oboch mohýl.

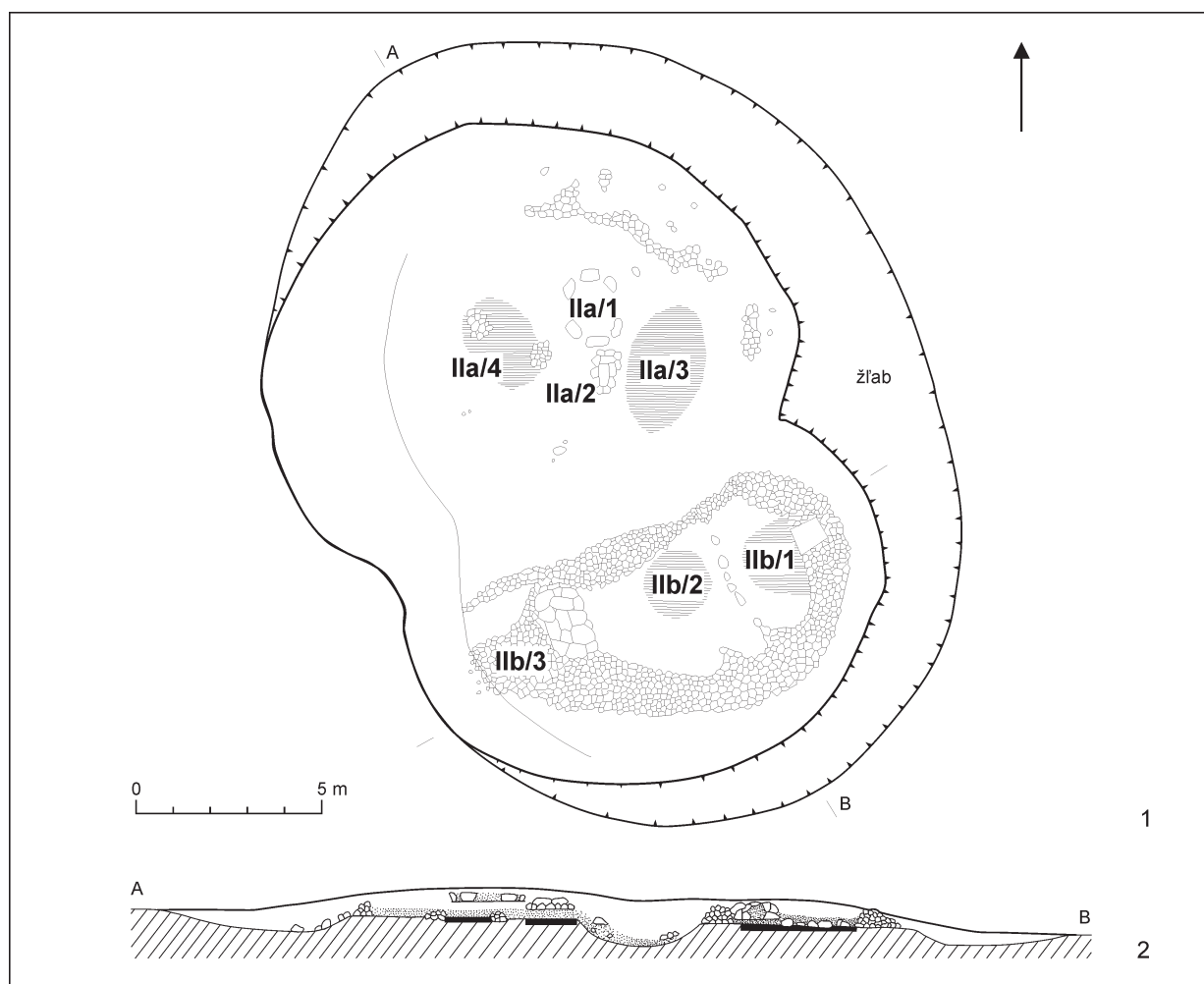
A: Mohyla IIa

Nachádzala sa severne od mohyly IIb. Priemer v smere SZ-JV dosahoval 11,3 m, v smere JZ-SV 14,3 m a dosahovala výšku 0,8 m. Mohyly obklopoval 3 m široký žlab s hĺbkou 0,7 m, ktorý sa na západnej strane nad prirodzeným svahom strácal. Kamenné obloženie, pravdepodobne preventívne opatrenie zabráňujúce rozplavovaniu pláštá, bolo zistené len v severnej časti. Mohyla obsahovala dva hlavné hroby 3 a 4 so stopami žiaroviska na úrovni terénu, v plášti boli nad úrovňou terénu uložené dva sekundárne hroby 1 a 2 (Hrubý 1949, 172–178, obr. 5–8; tab. II: b, c).

B: Mohyla IIb

V smere SZ-JV dosahovala priemer 7,4 m a v smere JZ-SV 12,8 m. Výška je zhodná s mohylou IIa. Násyp bol tvorený z kameňa a hlineného pláštá. Hroby 1 a 2 boli uložené na úrovni terénu so stopami žiaroviska. V juhozápadnej časti mohyly sa nachádzal sekundárny hrob 3 v kamennej skrinke. V týchto miestach sa násyp výrazne rozširuje západným smerom (Hrubý 1949, 179–184, obr. 9–11; tab. II: b, c). Autor výskumu predpokladá zosunutie materiálu mohyly, ale s prihliadnutím na podobné prípady nemožno vylúčiť ani sekundárnu dostavbu mohyly pre hrob 3.

Publikovaná dokumentácia neumožňuje s istotou zodpovedať otázku chronologickej sekvencie hrobov a mohylových násypov. Otázny zostáva aj široký žlab, čiastočne obkolesujúci obe mohyly (obr. 2: 1). Vzhľadom k jeho veľkosti je pravdepodobné, že ide o pozostatok výkopu, z ktorého bol braný materiál na výstavbu mohýl. Nedá sa však vylúčiť ani jeho symbolická funkcia vo forme vymedzenia plochy alebo oddelenia mohylových násypov. Na mladšie chronologické postavenie mohyly IIa môže poukazovať materiál z jej rozplaveného hlineného pláštá v priestore medzi násypmi (obr. 2: 2). Výrazne pretiahnutý atypický tvar mohyly IIb v západnej časti naznačuje zásahy do jej konštrukcie pri výstavbe mohyly IIa, prípadne mladšie úpravy po pridaní sekundárnych hrobov. Tomu by zodpovedalo aj výrazné zúženie inak relatívne pravidelnej kamennej konštrukcie v severozápadnej časti mohyly. Jej prítomnosť bola pravdepodobne dôvodom, prečo sa materiál z pláštá tejto mohyly nedostal do žlabu medzi oboma násypmi. Presnejšiu interpretáciu neumožňujú ani nálezy z hrobov. Datovanie možno oprieť o prítomnosť noža typu Čeložnice z centrálného hrobu 3 v mohyle IIa, čím datuje výstavbu mohyly do záveru stupňa BC2 (Říhovský 1982, 23, tab. 4: B). Mladšie je datovaný aj sekundárny hrob 1 s dvojicou ihlíc typu Deinsdorf (Říhovský 1982, 24, 70,

Obr. 2. Čeložnice-„pod Malou Ostrou“. Mohyla IIa-b. 1 – pôdorys mohyly; 2 – schematický profil SZ-JV (upravené podľa Hrubý 1949, tab. II).

71, tab. 4: A 6, 7). Sekundárne hroby 1 a 2 v kamenných skrinkách z mohyly IIa predstavujú ďalší zo zatiaľ pomerne ojedinelých prípadov kontinuity pochovávanía do mohýl v prechodnom horizonte Blučina, resp. v staršej fáze mladšej doby bronzovej (Benkovský-Pivovarová 2001; 2015, 75). Nálezy z hrobov mohyly IIb neboli dodnes kresbovo zverejnené, čo znemožňuje s istotou zodpovedať otázky datovania tejto mohyly. Aj tu však možno predpokladať, že sekundárny hrob 3, uložený v kamennej skrinke do plášťa mohyly, je chronologicky súčasný s hrobmi 1 a 2 z mohyly IIa. Tomu by mohla zodpovedať aj jeho poloha v rámci mohyly IIb a výrazne pretiahnutá kamenná konštrukcia v juhozápadnej časti.

3. Pitten, mohyla 13

(obr. 3: 1, 2)

Mohyla zachytená na okraji skúmanej plochy bola odkrytá iba čiastočne. Preskúmaná časť dosahovala priemer 7,1 m a výšku 1,5 m. Kamennú konštrukciu jadra s priemerom 5 m prekryval z časti odplavený hlinený plášť. Mohylový násyp obsahoval dva hroby. Pravdepodobne primárny žiarový hrob 13b ležal na pozostatkoch žiaroviska na úrovni terénu v juhovýchodnej časti mohyly. Neúplne odkrytý sekundárny kostrový hrob 13a bol uložený v kamennej komore v juhozápadnej časti mohyly nad úrovňou terénu (Hampl/Kerchler/Benkovský-Pivovarová 1981, 24, tab. 16).

Paralelné usporiadanie oboch hrobov naznačuje plánované párové uloženie hrobov do mohyly. Na základe ich polohy a s prihliadnutím k neúplnému odkryvu mohyly sa taktiež nedá vylúčiť prítomnosť

ďalších hrobov v nepreskúmanej časti. Hrob 13b datuje J. Blischke (2002, 234) do stupňa BB2/C1, hrob 13a bol bez nálezov. Vzhľadom k poslednému horizontu pochovávania do mohýl na tomto pohrebisku (Blischke 2002, 244, 245) možno aj hrob 13a pravdepodobne datovať pred alebo do tohto stupňa.

4. Pitten, mohyla 26

(obr. 4: 1, 2)

Mohyla oválneho pôdorysu s rozmermi 5,5 x 7 m a výškou 0,8 m. Dva kostrové hroby 26a a 26b, uložené v kamenných skrinkách, boli zapustené v kamennom násype nad úrovňou terénu. Vzhľadom k malému zahĺbeniu hrobov bola mohyla pravdepodobne pôvodne prekrytá hlineným plášťom (Hampl/Kerchler/Benkovsky-Pivovarová 1981, 31, 32, tab. 25; 26).

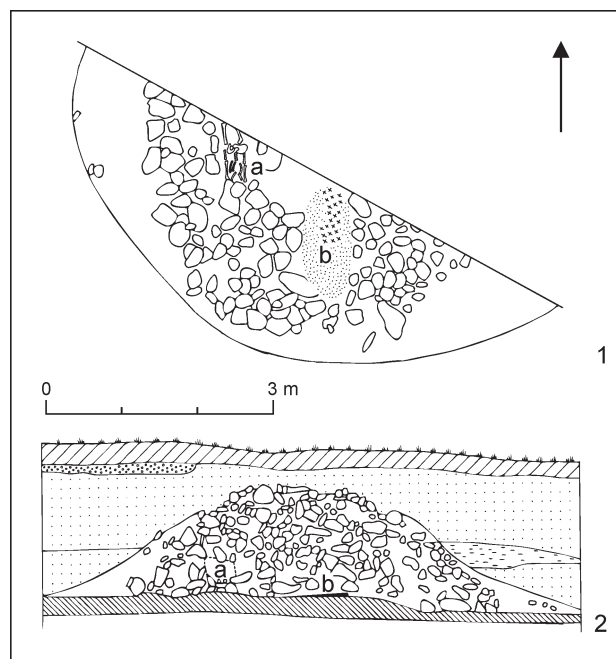
Rozšírenie kamenného násypu vo východnej polovici, viditeľné od stredovej osi v smere približne SZ-JV (obr. 4: 1), ako aj jeho výška, svedčí o sekundárnom rozširovaní tejto polovice násypu po uložení hrobu 26a. Hrob 26b možno datovať do stupňa BB1 (Benkovsky-Pivovarová 1982–1985, 64, 80; Blischke 2002, 217), zatiaľ čo hrob 26a je datovaný do jeho záveru alebo do nasledujúceho stupňa BB2/C1 (Benkovsky-Pivovarová 1982–1985, 46, 72, 73; Blischke 2002, 234; Sørensen/Rebay 2008, tab. 7). Označenie hrobu 26b vertikálne postaveným kameňom naznačuje vo pred plánované uloženie mladšieho hrobu 26a (tab. 4: 2).

5. Pitten, mohyla 148

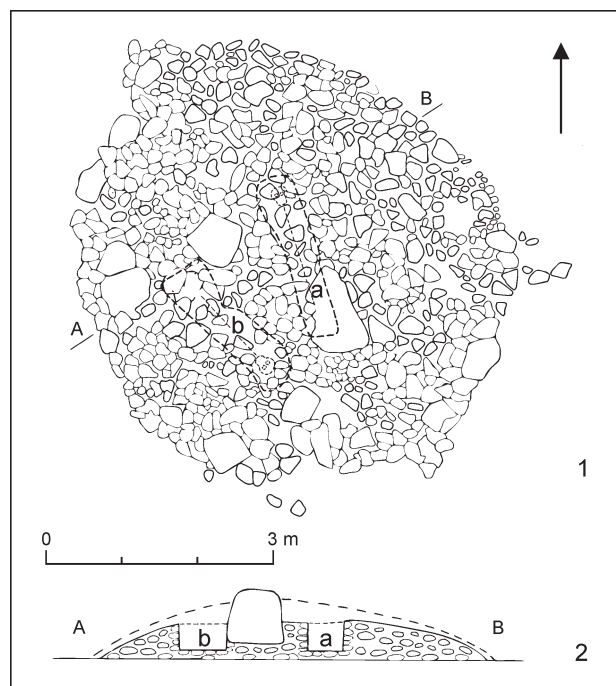
(obr. 5: 1, 2)

Masívna kamenná mohyla s priemerom 7,2 m a výškou 1,3 m. Juhozápadná časť násypu mohyly s hrobom 148a je výrazne vyvýšená oproti severovýchodu, ktorá obsahuje hrob 148b. Výplň jamy hrobu 148a bola odlišná od ostatnej výplne kamennej konštrukcie. Podľa autorov výskumu boli oba hroby uložené až po vybudovaní mohyly a ako primárny označujú hrob 148a (Hampl/Kerchler/Benkovsky-Pivovarová 1981, 85, 86, tab. 61, 62).

Výrazná depresia, viditeľná v profile mohyly (obr. 5: 2), umožňuje aj opačnú interpretáciu sekvencie ukladania hrobov. Vzhľadom k rôznym polohám hrobov a veľkostiam mohýl strednej doby bronzovej nemožno považovať polohu hrobu 148b za okrajovú (Hampl/Kerchler/Benkovsky-Pivovarová 1981, 86), keďže tento hrob mohol byť prekrytý menšou mohylou. V takom prípade

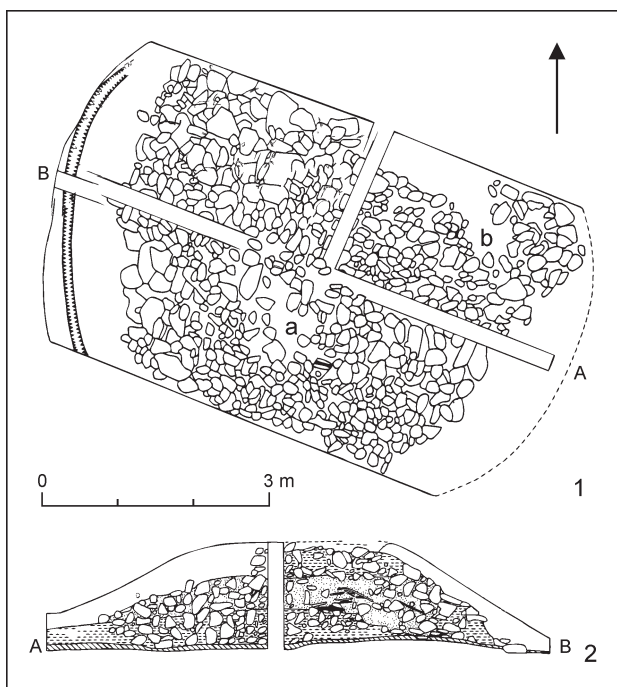

Obr. 3. Pitten. Mohyla 13. 1 – pôdorys preskúmanej časti mohyly; 2 – profil SZ-JV (podľa Hampl/Kerchler/Benkovsky-Pivovarová 1981, tab. 16).

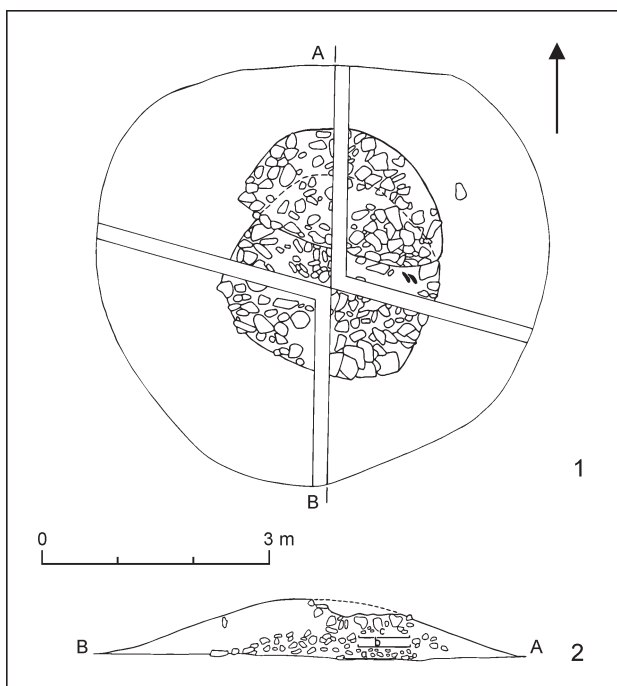

Obr. 4. Pitten. Mohyla 26. 1 – pôdorys mohyly; 2 – profil JZ-SV (podľa Hampl/Kerchler/Benkovsky-Pivovarová 1981, tab. 25).

Obr. 5. Pitten. Mohyla 148. 1 – pôdorys preskúmanej časti mohyly; 2 – profil JV-SZ (podľa Hampl/Kerchler/Benkovský-Pivovarová 1981, tab. 61).

Obr. 6. Pitten. Mohyla 164. 1 – pôdorys mohyly; 2 – profil J-S so schematickým vyznačením polohy hrobov (podľa Hampl/Kerchler/Benkovský-Pivovarová 1981, tab. 81).

by bol hrob 148b primárny hrob prekrytý menšou kamennou mohylou, do ktorej bol čiastočne zahĺbený hrob 148a. Jama tohto hrobu, vyplnená odlišným materiálom, bola následne prekrytá pôvodným z kamenného plášťa. Nedá sa vylúčiť ani pridanie ďalšieho kameňa, ktoré viedlo k zväčšeniu pôdorysu mohyly. Datovanie oboch hrobov do stupňa BB1, prípadne na začiatok stupňa BB2/C1 (Benkovský-Pivovarová 1982–1985, 29–34, 75; Blischke 2002, 218), neumožňuje zaujať jasné stanovisko. Ich poloha a orientácia však naznačuje párové uloženie.

6. Pitten, mohyla 164

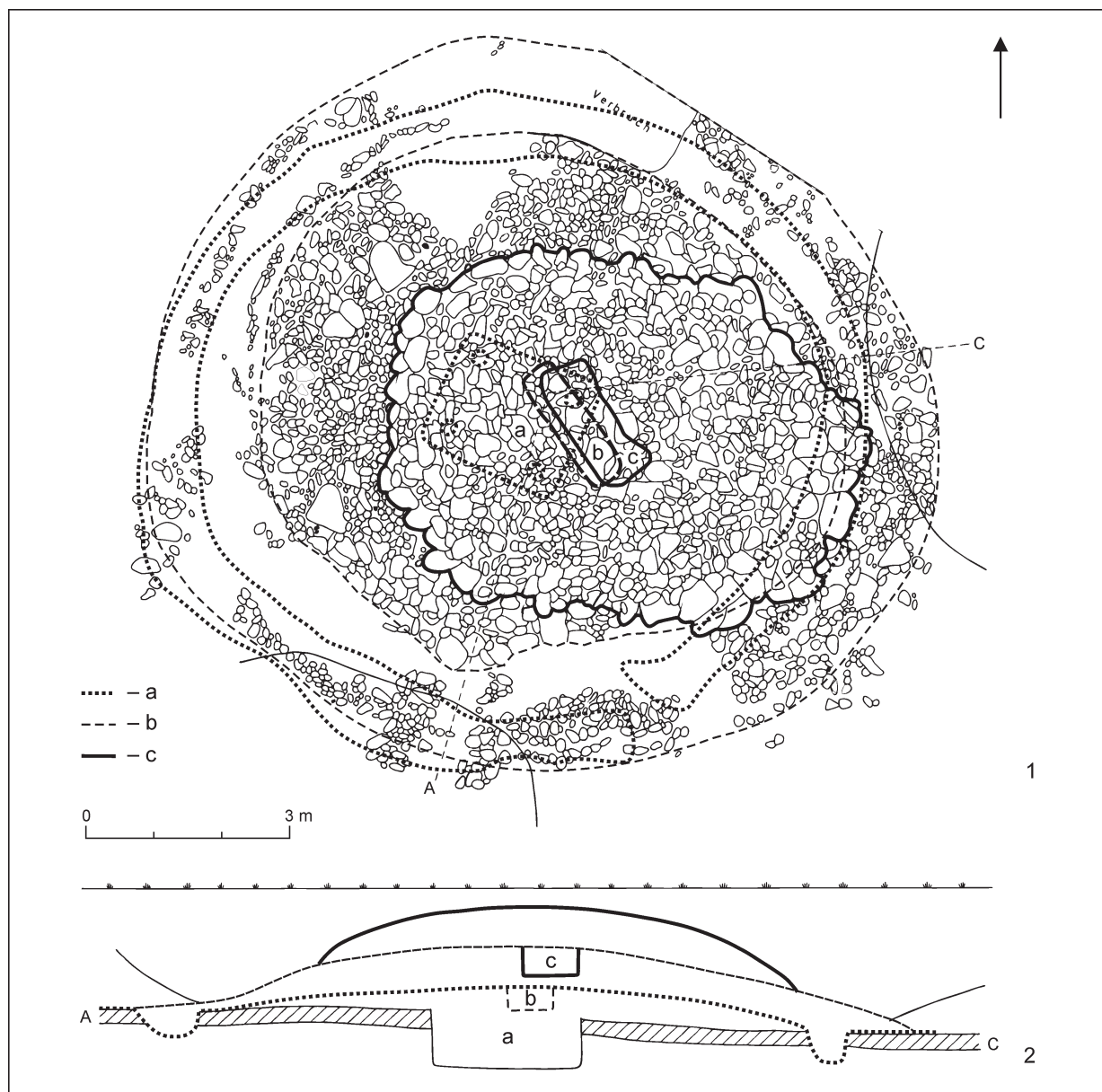
(obr. 6: 1, 2)

Mohyla kruhového pôdorysu s priemerom 6 m a výškou 0,75 m. Mohylový násyp bol čiastočne rozplavený. Odkryté boli celkom tri hroby uložené s malým časovým odstupom. V južnej časti relatívne samostatného staršieho násypu bol uložený primárny žiarový hrob 164a prekrytý kamenným jadrom na ploche žiaroviska kvadratického pôdorysu s rozmermi 2,75 x 2,55 m. Dva sekundárne centrálné (?) hroby 164b a 164c v severnej polovici boli prekryté oválnym kamenným násypom s rozmermi 2,75 x 1,5 m. Kostrový hrob 164b ležal 0,2 m nad žiaroviskom hrobu 164a a kostrový hrob 164c bol uložený bezprostredne nad hrobom 164b. Hroby 164b a 164c neobsahovali žiaden hrobový inventár. Rozplavený násyp mohyly čiastočne pokrýva mohylu 153a a hrob 180 (Hampl/Kerchler/Benkovský-Pivovarová 1981, 99, 100, tab. 81, 82).

Fragmentárny materiál neumožňuje presnejšie datovanie hrobov. Na základe prekrytia hrobu 180 a násypu hrobu 153a možno mohylu datovať rámcovo do stupňov BB1 a BB2/C1. Je však otázne, nakoľko rozplavený násyp skutočne pokrýval uvedené celky. Spodnú hranicu datovania mohyly možno na základe posledného horizontu ukladania kostrových hrobov do mohýl stanoviť do záveru stupňa BB2/C1 (Blischke 2002, 251).

VIACVRSTVOVÉ MOHYLY

Prípady opakovaného navršovania mohylového násypu nad sekundárnym centrálnym hrobom patria v sledovanej oblasti k zatiaľ ojedinele zaznamenaným, avšak predpokladaným pohrebným praktikám. S istotou ich nateraz možno v sledovanej oblasti preukázať iba na pohrebisku v Pittene. Viaceré uvedené hroby

Obr. 7. Pitten. Mohyla 153. 1 – pôdorys mohyly; 2 – schematický profil výrezu A-C; a – hrobová jama a mohyla so žlabom primárneho hrobu 153a; b – hrobová jama a mohyla sekundárneho centrálného hrobu 153b; c – hrobová jama a mohyla sekundárneho centrálného hrobu 153c (podľa *Hampl/Kerchler/Benkovsky-Pivoarová 1981, tab. 65; 67*).

dobre ilustrujú postupné navrhovanie nových mohylových násypov. V niektorých prípadoch, najmä ak bol mohylový násyp výhradne alebo z prevažnej časti hlinitý, sa nedá navrhovanie nad novými hrobmi vylúčiť ani na iných lokalitách (*Stuchlík 2006, 146*). Od predchádzajúcej úpravy násypu sa odlišuje uložením sekundárneho hrobu do plytšej jamy alebo na povrch pláštá primárnej mohyly. Nad takto uloženým hrobom bola následne navrhovaná nová vrstva pláštá, ktorá spravidla prekryla pôvodnú mohylu v celom rozsahu, čím došlo k výraznému zväčšeniu mohylového násypu.

1. Pitten, mohyla 153

(obr. 7: 1, 2)

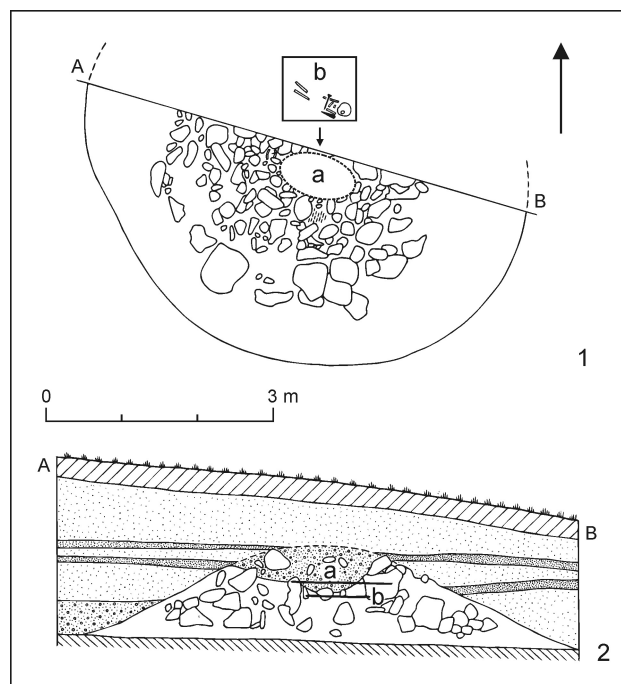
Počas výskumu boli odkryté tri postupne vybudované mohyly. Odkrytý viacvrstvový násyp s oválnym pôdorysom dosahoval priemer 12 x 8,7 m a výšku 1,5 m. Časť hlineného pláštá bola z vrcholu

mohyly odplavená, v ostatných častiach dosahovala hrúbku 0,1–0,2 m. Mohyly primárneho hrobu 153a tvoril kamenno-hlinitý plášť oválneho pôdorysu s rozmermi 8,3 x 7,6 m a výškou 0,4 m, ktorý obkolesovala približne kruhová priekopa s rozmermi 10,5 x 9,6 m s prerušením v juhovýchodnom kvadrante. V južnej časti žlabu bol uložený kostrový hrob 153a1 a urnový hrob 153a2. V severozápadnej časti vo vnútri plochy vymedzenou priekopou sa nachádzal menší žlab s dĺžkou 1,1 m a hĺbkou 0,05 m, ktorý lemovali tri kolové jamy. Zahĺbený primárny hrob 153a bol uložený v šachte v hĺbke 0,8 m od povrchu pôvodného terénu. Steny hrovej šachty s rozmermi 2 x 1,8 m lemovali kmene stromov, ktoré držali štyri vertikálne koly konštrukcie, pravdepodobne domu mŕtveho. Hrob bol vykradnutý a kamenný násyp mohyly čiastočne zničený. Sekundárny centrálny hrob 153b prekryvala nová vrstva plášťa oválneho pôdorysu s rozmermi 8,5 x 7,5 m a výškou asi 0,55 m. Kamenný plášť čiastočne prekryval žlab obkolesujúci primárnu mohyly 153a. Hrob 153b s centrálnou polohou bol čiastočne zahĺbený do násypu mohyly 153a. Sekundárny hrob 153c prekryvala ďalšia vrstva plášťa pretiahnutého oválneho pôdorysu s rozmermi 6,8 x 5,3 m a výškou 0,6 m, postavená cez násyp hrobu 153b. Kamene použité na výstavbu násypu hrobu 153c boli odlišné od kameňa použitého na násyp hrobu 153b, steny tejto vrstvy plášťa boli strmšie a neprekryvali mohyly hrobu 153b v celom rozsahu. Hrob 153c, situovaný uprostred, bol uložený v hrovej komore zahĺbenej do násypu hrobu 153b. Hrobovú komoru tvorili vertikálne umiestnené kamene a dno vydláždené plochými kameňmi (Hampl/Kerchler/Benkovsky-Pivovarová 1981, 88–90, tab. 64–71).

S prihliadnutím k porušenému hrobu 153a možno datovanie odvodzovať od sekundárneho centrálného hrobu 153b (Benkovsky-Pivovarová 1982–1985, 29–34), ktorý bol uložený nad ním do primárnej mohyly (?) hrobu 153a v stupni BB1. Prítomnosť drevenej konštrukcie v hrobe 153a (obr. 7: 1) vzbudzuje isté pochybnosti vzhľadom na uvádzanú existenciu chronologicky súbežného mohylového násypu, ale nedá sa úplne vylúčiť. Pravdepodobnejšia je však úprava terénu pred uložením hrobu 153b. Naznačuje to aj podobný prípad s pozostatkami kolovej konštrukcie s výraznou popolovitou vrstvou, zachytenou pod mohylovým hrobom 29, nad ktorou bola následne vybudovaná mohyla (Hampl/Kerchler/Benkovsky-Pivovarová 1981, 34, tab. 27; 28). Navrhovanie finálnej mohyly sekundárneho centrálného hrobu 153c spadá do záveru stupňa BB1 (Benkovsky-Pivovarová 1982–1985, 82) alebo začiatku BB2/C1 (Blischke 2002, 211, 217, 234, obr. 112).

2. Pitten, mohyla 154

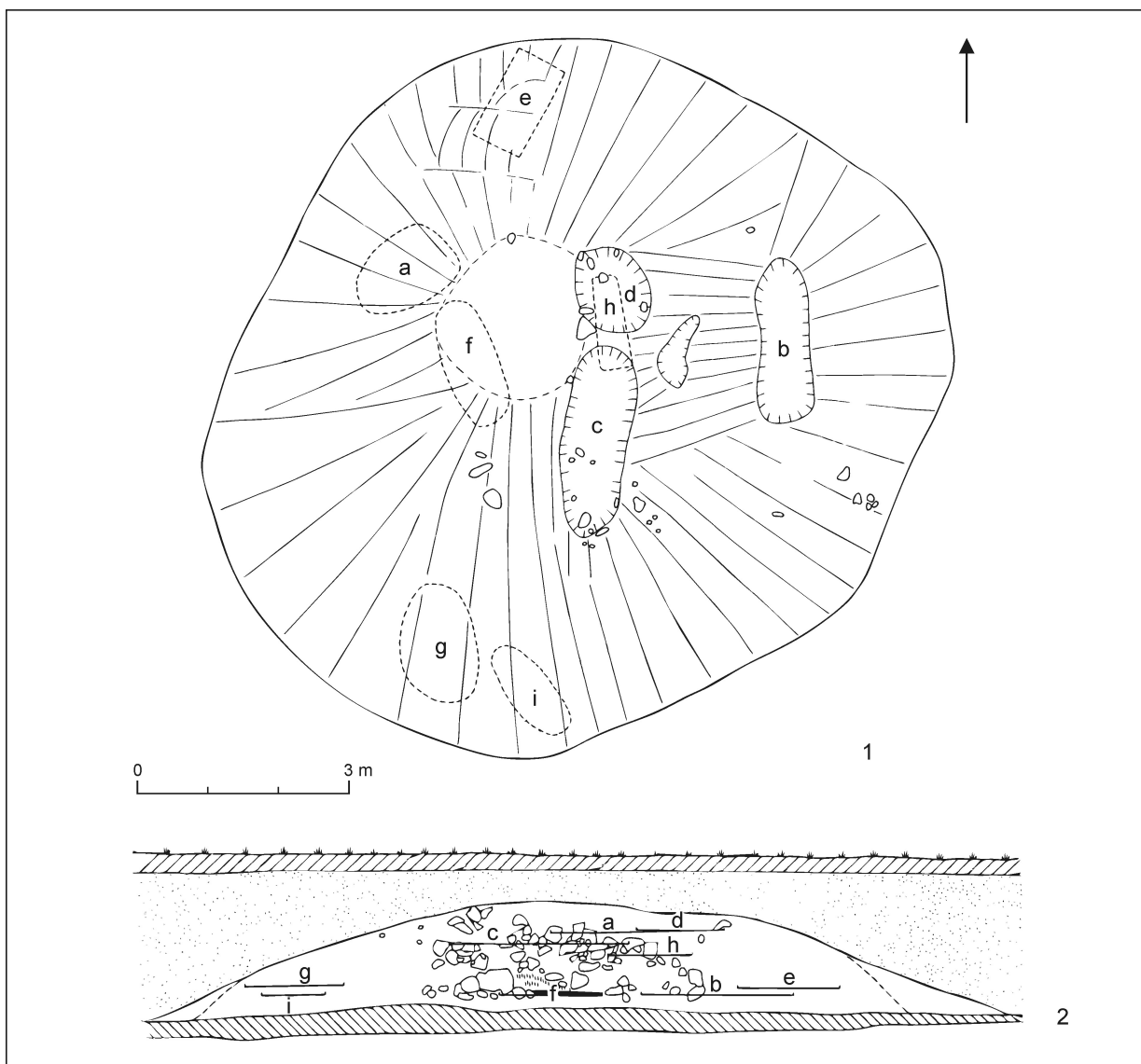
(obr. 8: 1, 2)

Obr. 8. Pitten. Mohyla 154. 1 – pôdorys preskúmanej časti mohyly; 2 – profil SZ-JV so schematickým vyznačením polohy hrobov (podľa Hampl/Kerchler/Benkovsky-Pivovarová 1981, tab. 72).

Čiastočne preskúmaná kamenná mohyla s kruhovým pôdorysom a hlinitým plášťom s priemerom 6,6 m a výškou 1,25 m. Kamenné jadro dosahovalo priemer 4 m a čiastočne rozplavený hlinený plášť hrúbku okolo 0,15 m sa rozširoval smerom k základni až do 1 m. Mohyla obsahovala dva kostrové hroby. V prvej fáze bola vybudovaná mohyla s kamenným jadrom, do ktorej bol uložený primárny hrob 154b. Sekundárny centrálny kostrový hrob 154a bol uložený v odstránenej vrcholovej časti plášťa, ktorá bola následne vyplnená piesčito-kamenistým materiálom (Hampl/Kerchler/Benkovsky-Pivovarová 1981, 91, 92, tab. 72).

Hrob 154b možno datovať do stupňa BB1 (Benkovsky-Pivovarová 1982–1985, 29–34, 63, 64; Blischke 2002, 211) a rovnako aj hrob 154a, ktorý je na základe svojej polohy bezprostredne nad ním o čosi mladší (obr. 8: 2). K uloženiu oboch hrobov tak došlo v relatívne krátkom časovom úseku a pri oboch pohreboch bola odstránená vrcholová časť plášťa nahradená odlišným materiálom ako zvyšná časť násypu.

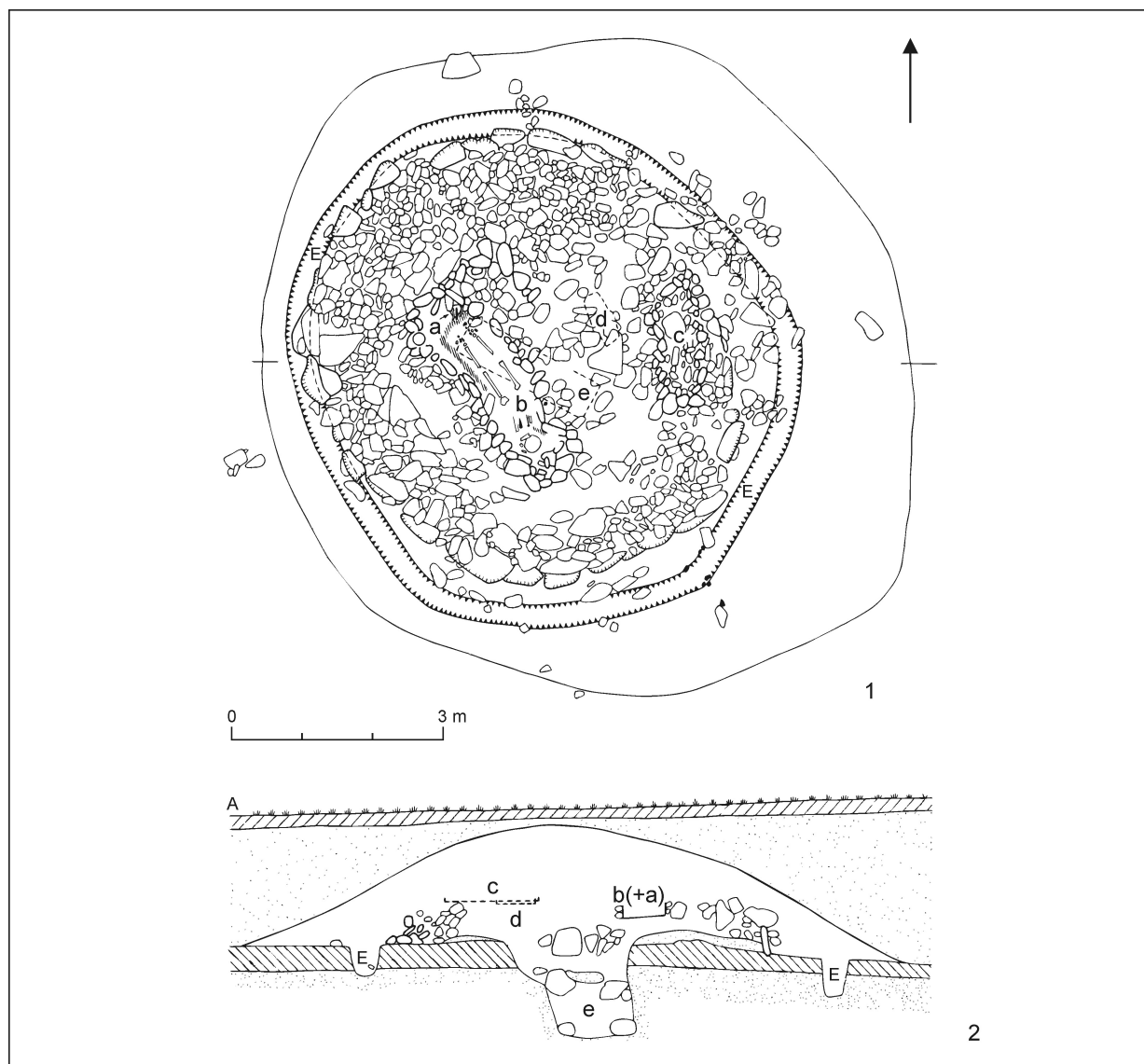
Obr. 9. Píten. Mohyla 163. 1 – pôdorys mohyly; 2 – schematický profil, približne JZ-SV, s vyznačením polohy hrobov (podľa Hampl/Kerchler/Benkovský-Pivovarová 1981, tab. 76).

3. Píten, mohyla 163

(obr. 9: 1, 2)

Násyp mohyly mal nepravidelný pôdorys s priemerom 10,2 x 10,8 m a výškou 1,5 m. Pôsobením erózie sa základňa mohyly rozšírila na 12,5 m. Celkom bolo v mohyle odkrytých deväť hrobov. Najstarší a pravdepodobne primárny hrob 163f bol uložený tesne nad povrchom pôvodného terénu na ploche žiaroviska v kamennej hrobovej komore. Mohyly tvorilo kamennno-hlinité jadro, ktoré bolo rozšírené pridaním kostrového hrobu 163h a 163c. Mladší sekundárny hrob 163b bol pravdepodobne uložený do hlineného plášťa mohyly alebo na jeho okraj. Žiarové jamkové hroby 163a a 163d, urnové hroby 163e a 163i, ako aj kostrový hrob 163g predstavujú sekundárne hroby zahĺbené do plášťa mohyly (Hampl/Kerchler/Benkovský-Pivovarová 1981, 95–97, tab. 76–80).

Najstarší hrob 163f je datovaný do najstaršej fázy pohrebiska v stupni BA2/BB1. V poradí druhý, v stupni BB1, bol uložený hrob 163h a neskôr pravdepodobne aj hrob 163c (Benkovský-Pivovarová 1982–1985, 29–35, 80). Pre tieto dva hroby boli vybudované kamenné skrinky, ktoré rozšírili kamenné jadro mohyly a v čase uloženia hrobu 163c sa nedá vylúčiť zväčšenie mohyly. V tomto období pribudol aj sekundárny

Obr. 10. Pitten. Mohyla 181. 1 – pôdorys mohyly; 2 – schematický profil Z-V s vyznačením polohy hrobov (podľa Hampl/Kerchler/Benkovsky-Pivovarová 1981, tab. 88).

hrob 163a (Benkovsky-Pivovarová 1982–1985, 29–34) a v stupni BB2/C1 hrob 163b (Blischke 2002, 211, 217, 234). Zhodné datovanie má aj sekundárny hrob 163i (Benkovsky-Pivovarová 1982–1985, 75). Ostatné sekundárne hroby 163d a 163g boli bez inventára. Dodatočné nasypávanie pláštá mohyly je v tomto prípade nevýrazné, je o ňom možné uvažovať na základe rozličných výškových úrovní uloženia hrobov v kamenných skrinkách, nepravidelného tvaru kamenného jadra, násypu a jeho celkovej rozlohy vzhľadom k veľkosti pôvodného kamenného jadra primárnej mohyly hrobu 163f.

4. Pitten, mohyla 181

(obr. 10: 1, 2)

Viacnásobne navyšovaná mohyla mala približne kruhový pôdorys s rozmermi 10 x 9 m a výškou 1,65 m. Kamennú konštrukciu prekryval hlinený plášť s hrúbkou 0,35–0,6 m. Kamenné jadro s priemerom 6,5 m a výškou 1 m bolo lemované vertikálne postavenými kamennými platňami, ktoré mali zabraňovať rozplaveniu hlineného pláštá. Táto zábrana bola narušená pravdepodobne počas ukladania hrobu 181c. Odkrytých

do mohýl, čo pravdepodobne súvisí s neskorším presadením mohylových kultúr a prežívaním starobronzových kultúr v priebehu stupňa BB1 (*Benkovsky-Pivovarová 1976*). Možno oprávnenne predpokladať, že tak ako v iných oblastiach (*Benkovsky-Pivovarová 2001; 2015, 75; Čujanová-Jílková 1977; Chvojka/Křišťuf/Ry-tíř 2009, 101, tab. 8; Ilon 2014; Jílková 1958*), pokračovalo pochovávanie na stredobronzových pohrebiskách na území dnešného juhozápadného Slovenska aj v staršej fáze mladšej doby bronzovej. Zatiaľ ojedinelými dokladmi sú nepočtetné nálezy z mohyly II z Bukovej a pohrebisko v Zohore (*Studeníková 1978*).

ZÁVER

Stavebné úpravy v podobe parciálneho navyšovania násypu nad sekundárnym hrobom alebo opakovaného navršovania mohyly zdanlivo poukazujú na ich prítomnosť výhradne v mohylách s kamennou konštrukciou. Možno sa však oprávnenne domnievať, že ide o skreslenie skutočného stavu a podobné prípady sa vyskytovali aj v prípade mohýl, ktorých násyp je tvorený výlučne hlinou. Eróziu a antropogénnou činnosťou spôsobené rozplavenie plášťa však znemožňuje zistiť anomálie v ich tvare. Skutočnosť, že na väčšine výskumov mohýl s hlinenou konštrukciou plášťa sa dokumentačne sledoval najmä pôdorys, často iba predpokladaný, sa negatívne odráža v zaznamenaní prípadných vrstiev v plášti, ktoré by mohli odhaliť dodatočné úpravy. V mnohých prípadoch asi nebolo pre homogenitu násypu možné sledovať žiadne zvrstvenia (*Stuchlík 2006, 160, 161*). Nemožno vylúčiť, že niektoré výraznejšie nerovnosti povrchu plášťa mohli vzniknúť navršovaním zostatkového materiálu po uložení hrobu do mohyly. Vyššie spomínané prípady však vykazujú stopy zámerného pridávania nového materiálu. Nápadne je to viditeľné na mohyle 148 (obr. 3: 1, 2) z Pittenu, kde bol sekundárny hrob prekrytý výrazným kamenným plášťom až po jeho uložení, alebo v opakovanom nasypávaní novej vrstvy plášťa v prípade mohyly 153 (obr. 3: 5; 4: 1). Otázne tiež je, či by sa lokálne menšie nerovnosti vôbec dali počas výskumu zachytiť.

V oblasti západných a južných Čiech dokladajú sekundárne úpravy konštrukcie mohýl početné prípady. Veľký podiel má na tom najmä zachovanie násypov v zalesnenom teréne a rozšírené využitie kameňa na stavbu vnútornej konštrukcie. Prevažne plošné rozširovanie mohyly alebo jej konštrukcie, deformujúce pravidelný tvar jadra alebo násypu, sa dajú sledovať na viacerých pohrebiskách. Z viacerých preskúmaných možno spomenúť mohyly J, L a M z Ejpovic (*Rybová/Šaldová 1958, obr. 15; 17a–b*), mohyly 1, 11, 12, 14, 17, 20, 30, 47, 51 z lokality Hájek u Štáhlav (*Jílková/Rybová/Šaldová 1959, obr. 2; 5; 6; 9; 13; 16; 23; 39; 42*), mohyly 35 v Plzni-Novej Hospode, pravdepodobne aj mohyly 10, 38 (*Čujanová-Jílková 1992, 255, 260, 261, obr. 4: 1–4; 5–7*) a 49 (*Čujanová-Jílková 1995, 5–14, obr. 4–7*) z pohrebiska Podražnice, ako aj mohyly 3 z lokality Vrhavěč (*Čujanová-Jílková 1977, obr. 5*). V stredných Čechách sa objavujú sekundárne upravené mohyly na pohrebisku vo Velkej Dobrej (*Michálek 1999; Píř 1890–1892*). V centrálnej časti mohyly 10 boli uložené dva hroby pod samostatnými kamennými jadrami, nad ktorými sa nachádzal tretí hrob pod kamenným príkrovom (*Michálek 1999, 115, obr. 17*). Podobná situácia sa objavila pravdepodobne aj v mohyle 7 v Řepči (*Píř 1898–1899, 1, 2*). V prípade stredobronzovej mohyly 23 s haľštatským sekundárnym hrobom z Velkej Dobrej (*Michálek 1999, 117, obr. 20*) došlo k zväčšeniu mohyly asi až pri jeho uložení. Všetky prípady sú dokladom všeobecného rozšírenia tejto praxe v celej oblasti rozšírenia skupín mohylových kultúr v strednom Podunajsku, pochovávajúcich pod mohylami a sporadicky sa objavuje aj v iných obdobiach. Výrazne sa však prejavuje v mohylách mladšej doby bronzovej s dobre zdokumentovaným opakovaným nasypávaním vrstiev plášťa po pridaní sekundárných hrobov (*Paulík 1966; 1978; 1983; Studeníková 1994*).

Mohylový násyp nad hrobom býva tradične interpretovaný ako prejav vyššieho sociálneho postavenia. Inventár väčšiny preskúmaných hrobov tomu však nezodpovedá a výnimkou nie sú ani hroby úplne bez inventára. Dislokované kostrové pozostatky a stopy po prítomnosti absentujúcich bronzových artefaktov v hroboch v priebehu celej strednej doby bronzovej poukazujú na rozšírené sekundárne otváranie hrobov (*Stuchlík 2006, 167; Veliačik/Furmánek 1988, 99*). Názory na túto problematiku medzi poslednými zhrnul J. Blischke (2002, 39–50), podľa ktorého bolo vykrádanie hrobov pomerne rozšírená rituálna činnosť, ktorá sa vo veľkom rozsahu objavila už v staršej dobe bronzovej a pri ktorej mŕtvemu odoberali po uplynutí istého času od pohrebu niektoré predmety. Svedčia o tom doklady pietneho premiestnenia kostrových pozostatkov, ako aj častý výskyt vzácnejších predmetov, ktoré zostali aj po sekundárnom otvorení hrobu súčasťou inventára (*Veliačik/Furmánek 1988, 99, 100*). Tým dochádza k výraznému skresleniu kvantity a kvality hrobového inventára. Primárne hroby 153a, 163f a 181e v Pittene boli úplne alebo čiastočne vykradnuté a na ich význam môže poukazovať iba poloha a opakované nasypávanie ďalších vrstiev plášťa primárneho mohylového násypu. Zvlášťne sociálne postavenie snád' možno pripísať aj

pochovaným v sekundárnych centrálnych hrobch, nad ktorými bola v podstate vystavaná nová mohyla, aj keď stála na už existujúcom násype. Je otázne, či aj v prípade sekundárnych hrobov, nad ktorými bol násyp mohyly nejakým spôsobom čiastočne upravený, možno hovoriť o akejsi osobitej skupine v rámci sekundárneho pochovávaní.

Väčšina mohýl s kamennou konštrukciou bola na základe ich konštrukčného riešenia vybudovaná pre jeden hrob. V existencii mohýl s evidentne dvoma primárnymi hrobmi, prípadne tých, pri ktorých to ich konštrukcia naznačuje, možno sledovať plánované prispôsobenie konštrukcie mohyly pre dva hroby, ktoré nemuseli byť uložené súčasne. Párové pochovávanie sa v Pittene objavuje v mohylách 5, 20, 26, 47, 52 a 85 (Blischke 2002, 255; Hampl/Kerchler/Benkovsky-Pivovarová 1981, tab. 13; 23; 32; 33; 41). Podobná situácia sa pravdepodobne vyskytovala aj v mohyle IIa v prípade žiarových hrobov 3 a 4, ako aj v mohyle IIb v prípade hrobov 1 a 2 v Čeložnici (Hrubý 1949, 174, 183). Súčasnosť alebo tesná následnosť uloženia hrobov, spojeného s väčšími či menšími úpravami mohylových násypov, tak môže predstavovať istú formu párového pochovávaní. K takýmto prípadom by bolo eventuálne možné zaradiť hroby 13a a 13b (obr. 3: 1, 2) a 181b a 181d (obr. 10: 1, 2) z Pittenu. Na základe toho možno predpokladať, že sekundárne hroby v mohylách vyjadrujú istý vzťah medzi pochovanými, či už v rámci rodovej línie alebo iných, bližšie nezistených vzťahov. V neposlednom rade je aj navyšovanie starších mohýl a pokračovanie pochovávaní do počiatkov mladšej doby bronzovej dokladom istých vzťahov a kontinuity.

LITERATÚRA

- Bartík 1991 J. Bartík: K osídlení povodia Vištuckého potoka a Gidry v střednej době bronzovej. Zbor. SNM 85. Arch. 1, 1991, 11–34.
- Bartík 1996 J. Bartík: Sídliisko stredodunajskej mohylovej kultúry vo Veselom. Slov. Arch. 44, 1996, 189–247.
- Bartík 2004 J. Bartík: Ku kolovým stavbám střednej a mladšej doby bronzovej na západnom Slovensku. Štud. Zvesti 36, 2004, 75–91.
- Bartík/Elschek/Varsík 2013 J. Bartík/K. Elschek/V. Varsík: Praveké sídliisko v Lozorne-Širokých dieloch (Západné Slovensko). Výskumy v rokoch 1999–2009. Zbor. SNM. Arch. Suppl. 7. Bratislava 2013.
- Benkovsky-Pivovarová 1976 Z. Benkovsky-Pivovarová: Zur Enddatierung des Kulturkreises Mađarovce-Veteřov-Böheimkirchen. Germania 54, 1976, 341–359.
- Benkovsky-Pivovarová 1982–1985 Z. Benkovsky-Pivovarová: Das Bronzeinventar des mittelbronzezeitlichen Gräberfeldes von Pitten in Niederösterreich. Mitt. Prähist. Komm. Österr. Akad. 21–22, 1982–1985, 23–126.
- Benkovsky-Pivovarová 2001 Z. Benkovsky-Pivovarová: Zu den Hügelgräbern der späten mitteldonauländischen Hügelgräberkultur in Velké Hostěradky. In: V. Vokolek (Red.): Příspěvy z V. kolokvia: Období popelnicových polí a doba halštatská Pardubice 2001, 9–17.
- Benkovsky-Pivovarová 2015 Z. Benkovsky-Pivovarová: Zur Terminologie der Bronzezeitlichen Hügelgräberkultur in Mitteleuropa. Zbor. SNM 109. Arch. 25, 2015, 73–88.
- Bláha 1934 J. Bláha: Mohylová pohřebište v Čeložnicích. Sborník Velehradský (N. Ř.) 5, 1934, 31–34.
- Bláha/Zelmitius 1931 J. Bláha/A. Zelmitius: Mohylová pohřebište u Čeložnic. Sborník Velehradský (N. Ř.) 2, 1931, 25–31.
- Blischke 2002 J. Blischke: Gräberfelder als Spiegel der historischen Entwicklung während der mittleren Bronzezeit im mittleren Donauegebiet. Universitätsforsch. Prähist. Arch. 80. Bonn 2002.
- Bourgeois 2013 Q. Bourgeois: Monuments on the horizon – the formation of the barrow landscape throughout the 3rd and 2nd millennium BC. Leiden 2013.
- Čujanová-Jílková 1977 E. Čujanová-Jílková: Mohylová pohřebište ve Vrhavci a horizont nálezů středodunajské mohylové keramiky v západních Čechách. Pam. Arch. 68, 1977, 74–116.
- Čujanová-Jílková 1992 E. Čujanová-Jílková: Die westböhmsche Hügelgräberkultur auf den Gräberfeldern bei Podražnice (Bez. Domažlice). Pam. Arch. 83, 1992, 248–287.
- Čujanová-Jílková 1995 E. Čujanová-Jílková: Ein Beitrag zur Datierung der Funde vom Typ Vrhavec in Westböhmen. Pam. Arch. 84, 1995, 5–20.
- Čujanová/Hofman 1992 E. Čujanová/G. Hofman: Úvahy o stavbě mohyl v době bronzové. Sborník ZČM Historie 8, 1992, 28–33.

- Dušek 1980* M. Dušek: Pohrebisko ľudu stredodunajskej mohylovej kultúry v Smoleniciach. Slov. Arch. 28, 1980, 341–382.
- Hampl/Kerchler/Benkovsky-Pivovarová 1981* F. Hampl/H. Kerchler/Z. Benkovsky-Pivovarová: Das mittelbronzezeitliche Gräberfeld von Pitten in Niederösterreich. Mitt. Prähist. Komm. Österr. Akad. 19–20, 1981.
- Hellebrandt 2004* M. Hellebrandt: Halomsíros temető csontvázas sírjai Emőd-Istvánmajorból. Momos III. Ískoros Kutatók III. Összejövetelének konferenciakötete. Halottkultusz és temetkezés. Szombathely – Bozsok, 7.–9. 10. 2002. Szombathely 2004.
- Hrubý 1949* V. Hrubý: Průzkum mohyl středodunajské kultury u Čeložnic. Čas. Moravského Mus. Brno 34, 1949, 164–185.
- Chleborád 1936–1937* M. Chleborád: Nové mohyly na Moravě. Pam. Arch. 41, 1936–1937, 1–18.
- Chvojka/Křišťuf/Rytíř 2009* O. Chvojka/P. Křišťuf/L. Rytíř: Mohylová pohřebiště na okrese Písek 1. Díl. Cíle, současný stav poznání a metoda sběru dat. Arch. Výzkumy v jižních Čechách. Suppl. 6. České Budějovice – Plzeň 2009.
- Ilon 2014* G. Ilon: Der Anfang der Urnenfelderzeit (Bz D) im Bakonygebirge (Ungarn). Das Gräberfeld und die mehrschichtige Siedlung der Spät-Hügelgräberzeit und der Früh-Urnenfelderzeit in der Gemarkung von Némethánya. In: L. D. Dizdar/M. Dizdar (Ed.): The Beginning of the Late Bronze Age between the Eastern Alps and the Danube. Proceedings of the International Conference in Osijek, 20.–22. 10. 2011. Zbor. Instituta Arch. Zagreb 2014, 101–177.
- Jílková 1958* E. Jílková: Nejstarší a nejmladší horizont západočeské mohylové keramiky na pohřebišti v Plzni-Nové Hospodě. Pam. Arch. 49, 1958, 312–347.
- Jílková/Rybová/Šaldová 1959* E. Jílková/A. Rybová/V. Šaldová: Mohylové pohřebiště na Hájkou u Šfáhlav, okres Plzeň. Pam. Arch. 50, 1959, 54–119.
- Kovács 1966* T. Kovács: A halomsíros kultúra leletei az Észak-Alföldön. Arch. Ért. 93, 1966, 159–202.
- Kovács 1975* T. Kovács: Tumulus Culture Cemeteries of Tiszafüred. Rég. Füzetek 2/17. Budapest 1975.
- Křišťuf/Švejcar/Praumová 2011* P. Křišťuf/O. Švejcar/R. Praumová: Monumentalita mohyl v době bronzové: odraz rodiny, nobility, genderu nebo kulturní příslušnosti. Arch. Západ. Čech 5, 2013, 23–35.
- Michálek 1999* J. Michálek: Mohylové pohřebiště ve Velké Dobré, okr. Kladno. Výzkum v letech 1890 až 1891. Arch. Střední Čechy 3/1, 1999, 113–153.
- Ožďáni 2015* O. Ožďáni: Mohylové kultúry. In: V. Furmánek (Zost.): Staré Slovensko 4. Doba bronzová. Nitra 2015, 131–162.
- Palátová/Salaš 2002* H. Palátová/M. Salaš: Depoty keramických nádob doby bronzové na Moravě a v sousedních zemích. Pravěk Suppl. 9. Brno 2002.
- Paulík 1966* J. Paulík: Mohyla čakanskej kultúry v Kolte. Slov. Arch. 14, 1966, 357–396.
- Paulík 1978* J. Paulík: Výskum mohyly z mladšej doby bronzovej vo Veľkých Ripňanoch. AVANS 1977, 1978, 189–192.
- Paulík 1983* J. Paulík: Mohyla čačianskej kultúry v Dedinke, okres Nové Zámky. Zbor. SNM 77. Hist. 23, 1983, 31–61.
- Pernička 1961* M. R. Pernička: Eine unikate Grabanlage der Glockenbecherkultur bei Prosiměřice, SW-Mähren. Sbor. Prací Fil. Fak. Brno 10/6, 1961, 9–54.
- Píč 1890–1892* J. L. Píč: Archaeologický výzkum ve středních Čechách V. Mohyly u Velké Dobré. Pam. Arch. 15, 1892, 481–502.
- Píč 1898–1899* J. L. Píč: Mohyly Bechyňské II. Pam. Arch. Místopisné 18, 1898–1899, 1–14.
- Pichlerová 1963* M. Pichlerová: Špačince v praveku a ranej dobe dejinnej. Zbor. SNM. 57. Hist. 3, 1963, 104–125.
- Pichlerová 1966* M. Pichlerová: Hromadný nález keramiky z Kopčian, okr. Skalica. Zbor. SNM 60. Hist. 6, 1966, 57–72.
- Rybová/Šaldová 1958* A. Rybová/V. Šaldová: O pohřebním ritu milavečské kultury v západních Čechách. Pam. Arch. 49, 1958, 348–411.
- Říhovský 1982* J. Říhovský: Základy středodunajských popelnicových polí na Moravě. Stud. Arch. Ústavu ČSAV 10. Brno 1982.
- Skutil 1939* J. Skutil: Pravěké nálezy na Kloboucku. Klobouky u Brna 1939.
- Studeníková 1978* E. Studeníková: Nálezy z doby bronzovej v Zohore, okres Bratislava-Viediek. Zbor. SNM 72. Hist. 18, 1978, 9–40.

- Studeníková 1994* E. Studeníková: Mohylník z doby bronzovej v Janíkochoch. Pam. a Múz. 4, 1994, 35–38.
- Stuchlík 2006* S. Stuchlík: Borotice. Mohylové pohřebiště z doby bronzové. Brno 2006.
- Sørensen/Rebay 2008* M. L. S. Sørensen/K. C. Rebay: Interpreting the body. Burial practices at the Middle Bronze Age cemetery at Pitten, Austria. Arch. Austriaca 89, 2008 153–175.
- Veliačik/Furmánek 1988* L. Veliačik/V. Furmánek: Pohřebný rítus doby bronzovej na Slovensku. In: M. Dočkalová (Zost.): Antropofagie a pohřební rítus doby bronzové. Brno 1988, 97–108.
- Wiegandová 1973* L. Wiegandová: Sídlištní nález ze střední doby bronzové z Habrovan, okr. Vyškov. Arch. Rozhledy 25, 1973, 254–264.
- Willvonseder 1937* K. Willvonseder: Die mittlere Bronzezeit in Österreich 1–2. Wien 1937.

Evidence of secondary embankments of Tumuli in the middle Bronze Age in the Territory of the central Danube Region

Pavol Bobek

SUMMARY

The contribution focuses on documenting burial-related secondary interventions in embankments of tumuli in middle Bronze Age tumulus cultures which had led to the changes in their construction. These changes are expressed in the groundplan shape and/or the embankment profile or in the adjustments of the interior construction. Detecting such interferences is difficult due to numerous problematic circumstances, beginning with post-depositing processes, older investigation activities, documentation and ending with insufficient publishing. With regard to the above mentioned problems, the contribution focuses mainly on tumuli with stone constructions. Despite the changed original form of the embankment, we can consider regular circular groundplan prevailing, which suggests a premeditated and frequently used method of tumuli construction in the whole territory of Central Europe. The investigation of the tumuli burial ground in Pitten as well as some older investigations in the territory of central and south Bohemia have largely contributed to the cognition of embankment shapes. Distinctive anomalies and variations are rarely caused by post-depositing processes; more often they are secondary adjustments after additional burials had been deposited, which indirectly suggests originally regular and compact embankment. Most of the tumuli were built over one primary burial. However, depositing several chronologically contemporary or close burials is no exception. Coats of the tumuli were usually used for secondary burying. The most frequent method was depositing the burial in an excavated burial pit in the embankment of the tumulus. Monitoring regularities or trends in the method of depositing and the number of secondary burials is complicated due to the generally bad condition of bone remains from the middle Bronze Age.

The first type of interventions in construction includes secondary burials with partial adjustment of the embankment. They cause a significant variation from regular circular groundplan and/or irregularity in the embankment profile. Shape deformations occur in tumuli with stone cores. Such adjustment was made by adding new material to the tumulus embankment, often up to the terrain level. This occurs on the tumulus II in Buková, in the so-called double-tumulus IIa–b in Čeložnica and tumulus burials 13, 26, 148 and 164 in Pitten. The second type includes multi-layer tumuli. Here, tumulus embankments were repeatedly raised by adding more layers to the coat over the whole or almost whole area of the tumulus which caused significant enlargement of the tumulus's size. With regard to the state of investigation, such cases can be studied only at the burial ground in Pitten in tumulus burials 153, 154, 163 and 181.

On the basis of burial dating in the above mentioned complexes, it is possible to observe chronological contemporaneity or direct succession of burying in individual tumuli. The above stated secondary interventions occur during the whole middle Bronze Age, according to the stated tumulus burials. First examples come from Pitten and are dated to stage BB1; they continue to stage BB2/C1. S. Stuchlík expects similar examples in Borotice in Moravia; however, they can only be studied on tumulus IIa–b from Čeložnica dated to the end of the middle Bronze Age. As for the territory of Slovakia, tumuli are known from later stages BB2/C1–BC2 of the middle Bronze Age. With regard to the above mentioned complexes, it can seem that secondary adjustments of embankments only occur on tumuli with stone constructions. Nevertheless, this is just a distortion of the real situation and, undoubtedly, it occurred also on many tumuli made exclusively of soil. Secondary adjustments of construction

were often found in embankments from the Czech Republic. They all document general use of this practice over the whole tumulus cultures' territory in Central Europe and its further use is proved by known and published tumuli from the late Bronze Age from the territory of southeast Slovakia. With regard to frequent robberies in tumulus burials, it is rather complicated to determine social status of such buried individuals. As for multi-layer tumuli, their special social status can be suggested by repeatedly raised embankments. Several burials in tumuli on the above mentioned burial grounds show planned pair depositing. Contemporarity or close chronological succession of burials connected with adjustments of embankments can represent a certain form of pair burials. On the basis of this fact, we can assume that secondary burials in tumuli express a certain relation between the buried individuals either in family line or other undetermined relations.

Fig. 1. Buková-Hrúdy. Tumulus II. 1a – ground plan of tumulus; 1b – profile S-N; 1c – profile W-E; 2–5 – findings from tumulus II. Scale: a – 1a–c; b – 2–5.

Fig. 2. Čeložnice-„Pod Malou Ostrou“. Tumulus IIa–b. 1 – ground plan of tumulus; 2 – schematic profile NW-SE (modified, after *Hrubý 1949*, Tab. II).

Fig. 3. Pitten. Tumulus 13. 1 – ground plan of the tumulus explored part; 2 – profile NW-SE (after *Hampl/Kerchler/Benkovsky-Pivovarová 1981*, tab. 16).

Fig. 4. Pitten. Tumulus 26. 1 – ground plan of tumulus; 2 – profile SW-NE (after *Hampl/Kerchler/Benkovsky-Pivovarová 1981*, tab. 25).

Fig. 5. Pitten. Tumulus 148. 1 – ground plan of the tumulus explored part; 2 – profile SE-NW (after *Hampl/Kerchler/Benkovsky-Pivovarová 1981*, tab. 61).

Fig. 6. Pitten. Tumulus 164. 1 – ground plan of tumulus; 2 – profile S-N with the schematic position of graves (after *Hampl/Kerchler/Benkovsky-Pivovarová 1981*, tab. 81).

Fig. 7. Pitten. Tumulus 153. 1 – ground plan of tumulus; 2 – schematic profile of section A-C; a – grave pit and tumulus with circular ditch of primary grave 153a; b – grave pit and tumulus of secondary central grave 153b; c – grave pit and tumulus of secondary central grave 153c (after *Hampl/Kerchler/Benkovsky-Pivovarová 1981*, tab. 65, 67).

Fig. 8. Pitten. Tumulus 154. 1 – ground plan of the tumulus explored part; 2 – profile NW-SE with the position of graves (after *Hampl/Kerchler/Benkovsky-Pivovarová 1981*, tab. 72).

Fig. 9. Pitten. Tumulus 163. 1 – ground plan of tumulus; 2 – schematic profile, approximately SW-NE, with the position of graves (after *Hampl/Kerchler/Benkovsky-Pivovarová 1981*, tab. 76).

Fig. 10. Pitten. Tumulus 181. 1 – ground plan of tumulus; 2 – schematic profile W-E with the position of graves (after *Hampl/Kerchler/Benkovsky-Pivovarová 1981*, tab. 88).

Tab. 1. Chronological sequence of secondary graves in observed mounds.

Translated by Mgr. Viera Tejbusová

Mgr. Pavol Bobek
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
pavol.bobek@savba.sk

